

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ Й АТЕЇСТИЧНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Інна Савчук

ІСТОРИКО-ЦЕРКОВНА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «УКРАЇНА»

Проаналізовано історико-церковну проблематику, представлену на сторінках журналу «Україна». Простежено провідні тенденції церковної історіографії у першій третині ХХ ст., котрі знайшли віддзеркалення на шпальтах видання. З'ясовано внесок авторів «України» у розробку історико-церковних досліджень тогочасною історичною наукою.

Ключові слова: братства, православ'я, церковна унія, українська історіографія, «Україна».

У першій третині ХХ ст. вагоме місце серед українознавчих періодичних видань посідав журнал «Україна». Як офіційний орган історичної секції ВУАН у 20-ті – на початку 30-х років, часопис мав неабияке значення у формуванні української історіографічної традиції, що було пов'язано з універсальністю тематики змісту видання та специфікою виконуваних ним історико-культурних завдань. Серед провідних тематичних напрямків, презентованих на шпальтах «України», помітне місце посідала історико-церковна проблематика. Пояснювалося це переконанням вітчизняних гуманітаріїв, що протягом тривалого часу церковні відносини були основним фактором, який впливав на історичний процес розвитку українського суспільства. Виходячи в умовах радянської атеїстичної дійсності, часопис нерідко був єдиною науковою трибуною, з висоти якої було можливо обговорювати релігієзнавчі теми без обов'язкових ідеологічних штампів. Цей аспект значно актуалізує звернення до історико-церковної спадщини «України», котра надалі перебуває на маргінесі наукових зацікавлень сучасних дослідників. З огляду на сказане, мета статті полягає у необхідності проаналізувати та узагальнити доробок авторів «України» з релігієзнавчої проблематики.

Доволі багато місця на шпальтах «України» було відведено церковній історії давньоруської доби. У цьому напрямі плідно працював сам головний редактор Михайло Грушевський. Праці дослідників, які стосувалися організації церковного життя, неодноразово ставали об'єктом критичного огляду історика. У поле зору вченого потрапили книги Володимира Пархоменка «Початок християнства на Русі. Очерки з історії Русі IX–X ст.» та Михайла Присьолкова «Очерки по церковно-політичній історії Київської Русі X–XII ст.», які, за словами дослідника, подібні своїм змістом і манерою викладу¹. Для наукових робіт цих авторів, вказував М. Грушевський, вихідним моментом слугувала «Історія руської церкви» Євгена Голубінського². В. Пархоменко, як вважав рецензент, факти з історії витоків християнства тісно пов'язував з політичною історією князів від Аскольда і Діра до Володимира Великого. Таке трактування, зазначав головний редактор, призводить до спростування суті концепції автора, тобто дослідження церковної історії без прив'язання її до політичного життя у Київській Русі³.

Праця М. Присьолкова, вказував історик, написана на основі досліджень Олексія Шахматова. Доцент Петербурзького університету проводив через свою книгу ідею про те, що грецька церковна ієрархія веде лінію візантійського імперіалізму на руських землях, не надаючи жодного значення місцевій церковній організації на Русі⁴. Підсумовуючи М. Грушевський зазначив, що проаналізовані студії дослідників з історії християнської церкви дають розгорнуту картину церковного життя в Київській Русі і доповнюють історіографічну базу з цієї проблематики.

Об'єктом обговорення авторами часопису був також «Устав» князя Володимира Великого, який у Давньоруській державі регулював становище християнської церкви⁵. Студіюванню цієї церковної пам'ятки присвячено книгу українського емігрантського вченого Олександра Лотоцького. На неї рецензією відгукнувся історик церкви Костянтин Харлампович, гостро розкритикувавши автора та стверджуючи, що «Устав» все ж таки викликає сумніви щодо своєї автентичності. Основним аргументом, який доводить цей факт, оглядач назвав те, що він не зберігся в первісному вигляді⁶. К. Харлампович висловив авторові низку побажань. Зокрема, він наголосив, що в наступній розвідці слід палеографічно вивчити найближчі до оригіналу копії «Уставу» та з'ясувати його взаємозв'язок із церковними пам'ятками латинського Заходу для ґрунтовнішого та об'єктивнішого висвітлення цієї проблеми⁷.

Предметом наукових зацікавлень авторів «України» були студії, присвячені дослідженню церковнослов'янських писемних пам'яток. Ця проблема знайшла своє відображення в рецензії українського славіста

Дмитра Абрамовича на книги Івана Огієнка. Аналізуючи першу тогочасну працю професора Варшавського університету «Найважливіші пам'ятки церковнослов'янської мови», рецензент зазначав, що автор подав перелік старослов'янських мовних пам'яток X–XI ст. з вичерпним критико-бібліографічним аналізом назви та походження кожної з них⁸. Хоча книга дослідника, за словами Д. Абрамовича, не дає в науковому плані нічого нового, вона все ж є корисним довідником для всіх, хто цікавиться історією старослов'янської мови. Наступна праця автора – «Wzory piśm Cyrylickich X–XVII ww.», як стверджував критик, є своєрідним підручником для вивчення слов'яно-руської палеографії⁹. У додатках до неї подано фотокопії писемних пам'яток X–XVIII ст. – кириличних, глаголичних та грецьких. Зазначимо, що праці І. Огієнка рецензент не відносив до категорії наукових *sensu stricto*, оскільки вони, на його думку, не містять нових відомостей з досліджуваної проблематики.

Важливим аспектом історико-церковних досліджень є вивчення життя діячів церкви, що безпосередньо пов'язано зі студіюванням житійної літератури. З огляду на це, об'єктом критичного осмислення на сторінках часопису стала книга М. Лопарева «Греческие житія святих VIII–IX ст.». Академік Володимир Перетц вказав, що на перший погляд ця праця мало стосується українознавства. Але коли згадати, стверджував він, що староруська література йшла второваними Візантією слідами, то очевидно, що для пояснення житія руських святих не можна оминати ті взірці, які наслідували колишні агіографи¹⁰. Оглядач дослідив структуру книги, зазначивши, що вона написана на основі виробленого історіографічною традицією плану та містить розділи, послідовно присвячені життю святого та його церковним діянням¹¹. Рецензент акцентував увагу читача на тому, що при вивченні давньоруських житій дослідник української літератури повинен уважно ставитися до них, щоби за схематизмом документа не втратити зв'язок з історичною реальністю.

До житійної літератури в історіографічному ключі звертався також головний редактор «України» М. Грушевський. У поле його критичної уваги потрапила книга дослідниці давньоруської доби Варвари Адріанової-Перетц «Житіє Алексея Человека Божія во древней русской литературе и народной словесности», що вийшла друком у революційному 1917 р. і не була тоді належно оцінена вченими. Рецензуючи книгу, М. Грушевський вказував, що авторка звернулася до майже не дослідженої, передусім в українській науковій літературі, теми – історії духовного вірша¹². Учений критично поставився до гіпотези В. Адріанової-Перетц про те, що вірш датується другою половиною XVII ст. М. Грушевський доводив, що цей твір

сягає старого житія Олексія, відомого ще в Златоуструї XII ст. (найдавніша книга Русі, що містить в собі окремі тексти Іоана Золотоуста – авт.), а всі пізніші його редакції походять від цього архетипу. Історик підсумував, що аналітична праця в рецензованій книзі варта визнання, адже в ній висвітлюється низка малознаних питань, скажімо, як жив і чим займався святий Олексій, якою була його іконографія¹³. Як зазначав дослідник агіографічної літератури І. Огієнко, в історичній науці житія святих розглядаються не лише як наукова праця, але як призначений для широкого загалу читачів твір, тому вивчати їх потрібно саме в цьому контексті¹⁴.

Поряд із давньоруською писемністю, багато уваги автори журналу присвячували проблемам розвитку церковного та монастирського господарства на українських землях періоду XVI–XVIII ст. Зумовлено це було тим, що в Україні, як і в Європі, у цей час монастирі мали великі землеволодіння¹⁵. Названу проблему спробував осмислити Олександр Грушевський крізь призму минулого Київської митрополії та Києво-Печерського монастиря. За словами історика особа, яка вступала до братії, записувала на монастир свої земельні маєтки, про що свідчили архівні документи на право володіння землею. Учений проаналізував масштаби земельних володінь монастирів у період середньовіччя, дослідив сфери їхньої господарської діяльності на основі архівних матеріалів і дійшов висновку, що в XVI ст. вони були чи не найбагатшими землевласниками¹⁶.

Своєрідним продовженням згаданої теми було питання дослідження гетьманських універсалів, згідно з якими обдаровувались землями та маєтностями монастирі та церкви в період XVII–XVIII ст. Вивчаючи контекст проблеми, О. Грушевський вказував, що у XVII ст. після численних сутичок козацтва з польською шляхтою остання, зазнаючи поразок, залишала свої землі та маєтки, якими гетьман часто обдаровував монастирську та церковну братію¹⁷. Зазначимо, що вчений у статті подав витяги з гетьманських універсалів про дарування землі, маєтків, сіл окремим монастирям, наприклад: універсали Богдана Хмельницького Межигірському монастирю, Івана Виговського – Лубенському Мгарському монастирю, Івана Брюховецького – Канівському монастирю тощо¹⁸. Причиною такої щедрості дослідник вважав моральну підтримку козацтва з боку православної церкви у війні проти Польщі¹⁹.

Студії з вивчення економічного життя українських монастирів на основі аналізу церковних та монастирських архівів були дослідницьким полем також для небожа М. Грушевського Сергія Шамрая. Учений відгукнувся

критичною заміткою на статті українського архівознавця Павла Федоренка. Перша праця автора, за словами критика, присвячена розвитку монастирського господарства на Гетьманщині в XVII–XVIII ст.²⁰. Проаналізувавши розвідку вченого, С. Шамрай висунув кілька зауважень щодо змісту та хронології статті. Перше з них пов'язане з непропорційністю в оглядах студій попередніх учених, присвячених економіці монастирів. Друге стосується хронологічних меж дослідження, а саме нижньої – 1648 р., оскільки, як твердив рецензент, монастирське господарство існувало і в період XVI – на початку XVII ст., а тому студіювання його розвитку в цей час дозволило б дати об'єктивнішу оцінку²¹. За верхню межу огляду П. Федоренка критик вважав доцільним 1786 р., що пов'язано з часом секуляризації монастирських маєтків.

Наступна стаття автора – «З історії монастирського господарства на Лівобережжі XVII–XVIII ст. Господарство Петропавлівського монастиря» – розкриває, як стверджував С. Шамрай, час появи цього монастиря, процес придбання ним земельної власності, повноваження монастирської адміністрації, становище посполитих підданих. Критично дослідивши працю П. Федоренка, рецензент дійшов висновку, що в ній учений багато уваги приділяв побутовим речам (скажімо, харчуванню братії), не висвітливши питання про масштаби експлуатації підданих і не подавши свідчень про боротьбу монастиря за земельні володіння зі світською владою²². Незважаючи на деякі недоліки, зазначив С. Шамрай, студії вченого мають важливе значення для історичної науки, оскільки проблема актуальна і потребує подальшого опрацювання.

Окрім студій, присвячених соціально-економічній історії монастирів та церков, важливе місце на сторінках видання посідало питання про правове становище церкви в добу Гетьманщини, оскільки, як вважав український історик Лев Окиншевич, ця проблема майже зовсім не досліджена і потребує наукового студіювання. У цьому контексті, стверджував критик, цінною є праця Миколи Чубатого, де автор переконливо довів вагому роль церкви в житті суспільства. Львівський учений, констатував оглядач, характерною рисою церковної організації в козацькій державі називав її відірваність від світської влади і водночас залежність від громади, що активно впливала на церковні справи²³. Недоліком праці М. Чубатого рецензент вважав те, що автор не розкрив питання про взаємозв'язок правового становища церкви в суспільстві з її економічними позиціями. Незважаючи на деякі неточності, безперечно заслуга вченого, стверджував критик, полягала в актуалізації у наукових колах цікавої дискусійної проблеми. Л. Окиншевич зазначив, що розвідка львівського дослідника

також отримала схвальну оцінку в німецькій історико-юридичній літературі²⁴.

Цікаву проблему, пов'язану з дослідженням взаємозв'язків Запоріжжя з православними церковними осередками на прикладі Межигірського монастиря, порушив історик української церкви Василь Біднов. Його студія потрапила в поле зору одного з авторів часопису Тодора Гавриленка. В рецензії цей дослідник козацької доби зазначив, що праця присвячена вивченню впливу ченців згаданого монастиря на січове товариство на прикладі останнього «начальника січових церков» Володимира Сокальського²⁵. Автор, як доводив критик, показав зв'язок запорізького духовенства зі старшиною у XVIII ст., яка, за його словами, підтримувала московську владу, тому не могла бути популярною серед «козацької сіроми»²⁶.

Помітне місце на сторінках журналу відводилося питанням, пов'язаним із дослідженням церковної архітектури в Україні періоду XVI–XIX ст. У цьому контексті жвава наукова дискусія розгорнулася навколо студії українського архітектора Володимира Січинського, присвяченої опису дерев'яних дзвіниць та церков Галицького краю. Цінність праці вченого, за словами рецензента Данила Щербаківського, полягала в тому, що він подав малюнки окремих старовинних церков, загальні плани та креслення, що дозволяло краще зрозуміти особливості давньої архітектури. Зокрема, дослідник описав храми в селах Кошелівка, Новий Яжів, Вільшаниці та інші²⁷.

Наступна проблема, яку порушив у своїй праці В. Січинський, стосувалася питання про використання стародавніх гравюр як джерела вивчення історії українського дерев'яного архітектурного будівництва. Даючи критичну оцінку дослідженню автора, Д. Щербаківський стверджував, що ця тема недостатньо вивчена та описана у вітчизняній історичній науці. Тому, за словами оглядача, розвідка В. Січинського, присвячена особливостям архітектури Крехівського монастиря в Галичині за гравюрою Діонісія Сінкевича 1669 р., є важливим початковим етапом у розвитку наукових студій у цій царині²⁸.

Зазначимо, що вихід у Празі в 1926 році праці В. Січинського «Архітектура старокнязівської доби X–XIII ст.» став поштовхом для написання статті «Брама в Мілеті і фасад української церкви у XVIII ст.» німецького вченого Лева Адлера. Зарубіжний дослідник архітектури зробив цікаве припущення, що фасад Успенської катедрі у Володимирі-Волинському в результаті перебудов 1753 р. набув вигляду Мілетської брами II ст. н. е. Цю гіпотезу В. Січинський з'ясував на сторінках «України», заглибившись

в аргументи німецького колеги²⁹. Докладно проаналізувавши історію спорудження катедри та власне архітектурну добудову XVIII ст., автор підтвердив припущення Л. Адлера. Водночас український учений зазначив, що відкритим залишається питання про те, чи пов'язана така перебудова з безпосередніми архітектурними впливами чи з явищем «історичного паралелізму» – повторенням тих самих формотворчих задумів. Принагідно відзначимо, що сучасна дослідниця Олена Годованюк, вивчаючи архітектуру Успенського храму переконає, що після Берестейської церковної унії він був перетворений на уніатський кафедральний собор, а перебудови XVIII ст. мали на меті надати йому вигляду костелу³⁰. Це, своєю чергою, могло викликати таку суттєву подібність двох споруд.

Культурно-освітня діяльність церков та монастирів у період XVI–XIX ст. як інтегральна частина історико-церковної проблематики також була предметом скрупульозного аналізу авторів «України». У цьому контексті цікавою є розвідка літературознавця В. Адріанової-Перетц. Особливістю статті авторки було те, що вона написана на основі документів, у яких містилися свідчення про заходи папського престолу для поширення католицизму на православному сході. За словами дослідниці, більшість матеріалів стосувалася історії Польщі та культурно-освітньої діяльності єзуїтських орденів наприкінці XVI ст. на українських землях крізь призму польсько-українських культурних відносин³¹.

Своєрідним продовженням обговорення згаданої теми на сторінках журналу стала рецензія співробітника ВУАН Костянтина Харламповича на розвідку білоруського дослідника Олександра Савича, присвячену аналізу західноруських уніатських шкіл XVII–XVIII ст. Характеризуючи зміст статті рецензент зазначив, що автор досить глибоко висвітлив питання про існування уніатських шкіл на українських і білоруських землях у другій половині XVI – початку XVII ст.³². Студія вченого, відзначив критик, попри свій незавершений характер, мала важливе значення для історії шкільництва Білорусі та України³³.

Проблему церковного шкільництва XIX ст. обговорив Дмитро Дорошенко, рецензуючи статті І. Янушевського та В. Следникова, присвячені створенню та діяльності Крутянського і Тульчинського духовних училищ, а також Приворотського духовного приходського училища на Поділлі³⁴. Ознайомивши читача зі змістом праць, оглядач зазначив, що автори доволі прискіпливо, хоча й без ширшого історичного контексту розкрили малознане в науці питання становлення офіційної російської православної школи на подільських землях після їх приєднання наприкінці XVIII ст. до Росії.

Через призму критичного огляду студії І. Сулковського своє розв'язання на сторінках часопису отримала також проблема церковної унії на Поділлі. Оглядач праці Д. Дорошенко вказав, що в ній достатньо повно висвітлено причини прийняття унії та становище православ'я в період унійних процесів³⁵. Критик відзначив важливість аналізу унієзнавчої проблематики та вказав на необхідність продовження праці в цьому напрямку.

Церковна політика російської військової адміністрації в Галичині на початковому етапі І Світової війни, яка велася під гаслами «приєднання» галицьких уніатів до православ'я знайшла своє осмислення в розвідці українського вченого Михайла Корниловича³⁶. Скрупульозно дослідивши джерельну базу, автор дійшов висновку, що прагнення російської влади «навернути» до православ'я все населення галицького краю не увінчалось успіхом, оскільки унія мала широку підтримку серед мирян, частини духовенства, чернечих організацій та Риму³⁷.

Відзначимо, що ця проблема знайшла своє висвітлення також у сучасній історичній науці, що вказує на актуальність порушених авторами «України» питань. В українській історіографії, зазначає Володимир Великочий, з цього приводу сформувалося кілька принципових позицій. По-перше, доведено факт, що російські церковні та світські чиновники розпочали тривалу продуману політику щодо насаджування в Галичині православ'я ще до початку воєнних дій, а окупація краю стала лише її органічним продовженням. По-друге, стверджується, що ані віденський уряд, ані ієрархи української греко-католицької церкви не випрацювали контр-заходів, які б перешкодили цьому курсу, зрештою, вони взагалі не співдіяли в цьому напрямі. По-третє, визнається факт провалу акції «возз'єднання» через заполітизованість православних місіонерів³⁸.

Помітна увага на сторінках видання приділялася й дослідженню життя українського духовенства у XVIII–XIX ст. Розвідка Меланії Бордун про життя українського духовенства Львівської єпархії у другій половині XVIII ст., за словами рецензента Ганни Шамрай, давала відповідь на багато важливих питань. Серед ключових вона назвала проблему вивчення щоденного життя та побуту служителів культу, аналіз їхніх нерідко доволі складних взаємин з громадою³⁹. За словами оглядача, на увагу заслуговують джерела праці, в основу яких лягли візитаційні матеріали, зібрані апостольським протонотарієм М. Шадурським у процесі проведення генеральної ревізії Львівської єпархії.

Важливу проблему участі духовенства в селянських рухах середини XIX ст. заторкнув український історик С. Шамрай. Переглядаючи архівні

справи про селянські виступи, автор зауважив, що управителі та поміщики, навмисне не беручи до уваги соціально-економічних причин повстань, безпосередньо звинувачували церковний клір у підбурюванні селян⁴⁰. На прикладі письмових свідчень дослідник довів, що на середину XIX ст. священники стали «дрібними панами», переходячи на бік поміщика та уряду, приборкуючи та експлуатуючи селян, а нижче духовенство (дяки, паламарі, причетники) навпаки – підтримували їх під час виступів та заворушень⁴¹.

Відзначимо, що ця проблема знайшла своє доволі подібне вирішення в інтерпретаціях сучасних істориків. Більшість дослідників церкви погоджується з тим, що царське самодержавство, як засвідчують архівні документи, церковні та монастирські хроніки, щоденникові записи, приватне листування ієрархів і духовенства 30–60 років XIX ст., значною мірою перетворило православну церкву, монастирі, клір у своєрідних соціальних миротворців, приборкувачів селянських заворушень і бунтів, що раз у раз спалахували в Україні⁴², а політика одержавлення церкви на Правобережжі в першій половині XIX ст. розглядається як така, що призвела до зростання недовіри селян до духовенства та протистояння між ними⁴³.

Отже, історико-церковні студії, представлені на сторінках «України» у вигляді аналітичних, рецензійних та полемічних публікацій, є невід'ємною складовою української історичної науки першої третини XX ст. Аналіз опублікованих на шпальтах часопису праць засвідчив різноплановість релігієзнавчих зацікавлень дописувачів журналу. При цьому особлива увага авторів видання була прикута до питань давньоруської життійної літератури, економічного життя монастирів XVI–XVIII ст., церковної архітектури XVI–XIX ст. і становища духовенства у XVIII–XIX ст. Деяко менше були представлені дослідження, присвячені початкам християнізації Русі, правового становища церкви в козацькій державі, розвитку уніатської та православної церков, історії церковного шкільництва та створенню і діяльності єзуїтських орденів. Вочевидь це було пов'язано з меншою гостротою наукових дискусій із цих проблем в тогочасній українській історіографії. Зрештою, публікації авторів «України» ініціювали низку важливих дискусій навколо різноманітних питань історико-церковної проблематики, що не тільки уможливило продовження української історіографічної традиції в часи галопуючої сталінізації, але й сприяло поступу вітчизняного релігієзнавства в XX ст.

1. Грушевський М. [Рец.:] Пархоменко В. Початок християнства на Русі. Очерки з історії Русі IX–X ст.; Приселков М. Очерки по церковно-політичній історії Київської Русі X–XII ст. // Україна. – 1914. – Кн. 1. – С. 112.
2. Там само. – С. 112.
3. Там само. – С. 114.
4. Там само. – С. 115.
5. Харлампович К. [Рец.:] Лотоцький О. Церковний Устав князя Володимира Великого // Україна – 1927. – Кн. 3 (22). – С. 175.
6. Там само. – С. 176.
7. Там само. – С. 177.
8. Абрамович Д. [Рец.:] Огієнко І. Найважливіші пам'ятки церковнослов'янської мови; Огієнко І. Wzory pism Cyrylickich X – XVII ww. // Україна. – 1930. – Кн. 39. – С. 185.
9. Там само. – С. 188.
10. Перетц В. [Рец.:] Лопарев М. Греческіє житія святих VIII–IX ст. // Україна. – 1914. – Кн. 4. – С. 93.
11. Там само. – С. 94.
12. Грушевський М. [Рец.:] Адріанова-Перетц В. Житіє Алексея человека Божого в древней русской литературе і народной словесности // Україна. – 1924. – Кн. 4. – С. 158.
13. Там само. – С. 159.
14. Огієнко І. Життєписи великих українців // Упоряд., авт. іст. – біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К., 1999. – 672 с.; С. 258.
15. Грушевський О. Господарство Київської митрополії та монастирів в XVI ст. // Україна. – 1924. – Кн. 3. – С. 14.
16. Там само. – С. 22.
17. Грушевський О. З економічного життя українських монастирів XVII–XVIII ст. // Україна. – 1914. – Кн. 4. – С. 42.
18. Там само. – С. 43.
19. Там само. – С. 47.
20. Шамрай С. [Рец.:] Федоренко П. Завдання вивчення монастирського господарства; Федоренко П. З історії монастирського господарства на Лівобережжі XVII–XVIII ст. Господарство Петропавлівського монастиря // Україна. – 1929. – Кн. 35. – С. 133.
21. Там само. – С. 134.
22. Там само. – С. 135.
23. Окиншевич Л. [Рец.:] Чубатий М. Про правне становище церкви в козацькій державі // Україна. – 1927. – Кн. 4. – С. 193.
24. Там само. – С. 195.
25. Гавриленко Т. [Рец.:] Біднов В. Січовий архімандрит В. Сокальський в народній пам'яті та освітленні історичних джерел // Україна. – 1930 р. – Кн. 43. – С. 134.
26. Там само. – С. 135.
27. Щербаківський Д. [Рец.:] Січинський В. Дерев'яні дзвіниці і церкви Галицької України XVI–XIX ст. // Україна. – 1927. – Кн. 1 – 2. – С. 205.

28. Щербаківський Д. [Рец.:] Січинський В. Архітектура Крехівського монастиря по деревориту 1699 р. // Україна. – 1925. – Кн. 5. – С. 159.
29. Січинський В. Брама в Мілеті і фасад катедри у Володимирі Волинському // Україна. – 1928. – Кн. 3. – С. 24.
30. Годованюк О. Монастирі та храми Волинського краю. – К., 2004. – 173 с.; С. 23
31. Адріанова-Перетц В. З діяльності єзуїтів на Україні і Білорусії наприкінці XVI ст. за новими документами // Україна. – 1927. – Кн. – 3. – С. 3.
32. Харлампович К. [Рец.:] Савич О. Западно-русские униатские школы XVII–XVIII вв. // Україна. – 1927. – Кн. 1 – 2. – С. 200.
33. Там само. – С. 201.
34. Дорошенко Д. Труды Подольского церковного историко-археологического общества // Україна. – 1917. – Кн. 3 – 4. – С. 120.
35. Дорошенко Д. Труды Подольского церковного историко-археологического общества // Україна. – 1917. – Кн. 3 – 4. – С. 120.
36. Корнилович М. Плани «возсоединения галицких униатов» в 1914–1915 pp. // Україна. – 1925. – Кн. – 3. – С. 135.
37. Там само. – С. 137.
38. Великочий В. Сучасна українська історіографія про репресії щодо української греко-католицької церкви в Галичині за доби першої світової війни // Мандрівець. – 2011. – № 3. – С. 54.
39. Шамрай Г. [Рец.:] Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії у другій половині XVIII ст. // Україна. – 1925. – Кн. 5. – С. 160.
40. Шамрай С. Духівництво в селянських рухах Правобережжя в середині XIX ст. // Україна. – 1928. – Кн. 2. – С. 95.
41. Там само. – С. 110.
42. Денисенко В. Часопис «Киевские епархиальные ведомости» в історії національно-духовного життя України // Дис.... канд. істор. наук. – К., 2004. – 222 с.; С. 26.
43. Крижанівський О. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). – К., 1991. – 127 с.; С. 106.

SUMMARY

Inna Savchuk

HISTORICAL AND ECCLESIASTICAL ISSUES ON THE PAGES OF PERIODICAL «UKRAINE».

In the article was analysed historical and ecclesiastical issues, which was presented on the pages of the magazine «Ukraine». There were traced the leading trends of the ecclesiastical historiography in the first third of the twentieth century, that found their representatives in colones of publication. It was found authors' of «Ukraine» in the dewelopment of the historical and religious studies of that time historical science.

Key words: bratherships, orthodoxy, church union, Ukrainian historiography, «Ukraine».